

**Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка
НН інститут історії, права та міжнародних відносин
кафедра історії України**

Юрій Тарабан

**ІСТОРІЯ СУМЩИНИ
ТА ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

Суми – 2024

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Сумського державного педагогічного університету ім.. А.С.Макаренка
(протокол № 12 від 19.06.2024)*

Укладач:

Ю.В.Тарабан, доктор філософії у галузі освіти/педагогіки, старший викладач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Рецензенти:

В'ячеслав Оліцький, кандидат історичних наук, завідувач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Світлана Моцак, кандидат історичних наук, завідувач кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Історія Сумщини та Північно-Східної України: методичні матеріали до вивчення навчальної дисципліни / [уклад.: Ю.В.Тарабан]. Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2024. 54 с.

Методичні рекомендації призначені для надання допомоги в процесі вивчення навчальної дисципліни «Історія Сумщини та Північно-Східної України», для успішного виконання навчальних завдань та підготовки до занять. У видання подаються структура навчальної дисципліни, критерії оцінювання, розподіл балів по темах та розділах, плани, методичні рекомендації щодо підготовки до семінарських занять, самостійної роботи студентів, рекомендовані джерела інформації та література з навчальної дисципліни.

Тарабан Ю.В., 2024
СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2024

ЗМІСТ

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ
2. ОПИС, СТРУКТУРА ТА ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
3. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ
4. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
6. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
7. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
8. ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
9. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Історія Сумщини та Північно-Східної України» входить до переліку обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми (цикл навчальних дисциплін професійної підготовки).

Дисципліна «Історія Сумщини та Північно-Східної України» базується на раніше вивченому шкільному курсі «Історія України» та таких дисциплінах, як «Стародавня історія України», «Археологія» та інших, які сформували певні фахові компетентності, історико-педагогічні знання та вміння, основи комунікативної взаємодії.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Історія Сумщини та Північно-Східної України» є опанування студентами суті історичних процесів, що відбувалися в на території Північно-Східної України та Сумщини зокрема від найдавніших часів до сьогодення, усвідомлення їх об'єктивного характеру, взаємозв'язку та взаємозалежності; вивчення основних історичних періодів та їх особливостей в регіоні, ролі та місця Північно-Східної України в становленні української державності.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких компетентностей, визначених освітньо-професійною програмою:

Інтегральна компетентність

ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі середньої освіти, що передбачає застосування теорій та методів історії, суспільно-гуманітарних дисциплін, предметних знань у галузі історії та громадянської освіти, педагогіки та психології, теорії та методики навчання історії та характеризується комплексністю й невизначеністю педагогічних умов організації освітнього процесу в закладах середньої освіти (основна школа).

Загальні компетентності

ЗК 1. Здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; реалізувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку (громадянська компетентність)

ЗК 2. Здатність усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії, сумлінно виконувати професійні обов'язки, моделювати траєкторії особистісного та професійного самовдосконалення; дотримуватися принципів толерантності, етики вчителя, академічної доброчесності; здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня (соціальна компетентність)

ЗК 3. Здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності, творчого самовираження (культурна компетентність)

ЗК 5. Здатність до генерування нових ідей, виявлення та розв'язання проблем, ініціативності та підприємливості (підприємницька компетентність)

Предметні (фахові) компетентності

ПК 1. Мовно-комунікативна компетентність як здатність: забезпечувати здобуття учнями освіти державною мовою; формувати і розвивати мовнокомунікативні уміння та навички учнів; використовувати знання державної та іноземної мови в освітній і професійній діяльності; дотримуватись нормативних вимог академічної етики та доброчесності.

ПК 2. Предметно-методична компетентність як здатність: використовувати систему теоретичних знань та практичних умінь з історії та громадянської освіти в процесі вирішення професійних завдань; застосовувати періодизацію як спосіб пізнання історичного процесу та розвитку громадянського суспільства, доцільно використовувати категоріально-понятійний апарат і хронологію історичної науки та суспільно-гуманітарних наук; ефективно й грамотно працювати з джерелами історичної інформації та інформації суспільного значення, будувати усні й письмові висловлювання щодо історичних та суспільно-значущих фактів, історичних постатей та історичної теорії; застосовувати системні знання з історії, громадянської освіти та методики навчання історії й суспільно-гуманітарних дисциплін при навчанні предмета в базовій середній школі, здійснювати структурування навчального матеріалу; характеризувати досягнення історичної

науки та сучасний стан історичних інституцій, їхні ролі в суспільному житті, оцінювати та визначати історичні джерела (пам'ятки); моделювати зміст навчання історії та громадянської освіти відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів; формувати та розвивати в учнів ключові компетентності з історії та громадянської освіти; здійснювати інтегроване навчання учнів; добирати і використовувати сучасні та ефективні методики і технології навчання історії та громадянської освіти, виховання і розвитку учнів; розвивати в учнів критичне мислення; формувати ціннісні ставлення в учнів.

ПК 3. Інформаційно-цифрова компетентність як здатність: орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію за фаховим напрямом, оперувати нею у професійній діяльності; ефективно використовувати наявні та створювати (за потреби) нові електронні (цифрові) освітні ресурси; використовувати цифрові технології в освітньому процесі.

Знання

ПРЗ 1. Знати спеціальну термінологію й наукову періодизацію історичних та суспільних процесів, що відображають предметну галузь «історія та громадянська освіта».

ПРЗ 2. Знати та розуміти основні концепції, теорії та етапи розвитку історичної науки, громадянського суспільства.

ПРЗ 3. Знати та розуміти історіографію для аналізу сучасних наукових дискусій із проблем вітчизняної та всесвітньої історії.

Уміння

ПРУ 1. Уміти використовувати новітні методологічні підходи у навчальній та професійній діяльності: цивілізаційний, аксіологічний, культурологічний, антропологічний, багатофакторний.

ПРУ 2. Уміти орієнтуватися в науковій періодизації, порівнювати історичні та суспільні процеси вітчизняної та всесвітньої історії, виявляти тенденції суспільно-політичних та міжнародних відносин, пов'язаних з геополітичними чинниками.

ПРУ 3. Уміти працювати з джерелами інформації, що відображають історичний та суспільний розвиток, інтегрувати їх зміст, визнавати й сприймати різноманітність критичного аналізу і оцінок історичних джерел, тенденцій розвитку громадянського суспільства; дотримуватись норм професійної етики та академічної доброчесності.

Комунікації

ПРК 1. Володіти основами професійної мовленнєвої культури при навчанні історії та громадянської освіти (грамотно використовувати державну мову у процесі професійної діяльності, чітко та аргументовано висловлювати власні думки, міркування, почуття; використовувати одну з іноземних мов на рівні, що дозволяє отримувати та оцінювати інформацію з зарубіжних джерел в галузі професійної діяльності); створювати тексти та короткі описи (есе) на підставі історичної інформації, що відображають стан та розвиток громадянського суспільства для подальшого можливого використання у фаховому середовищі (в журналістиці, в місцевих органах влади, музеях тощо).

ПРК 2. Творчо використовувати теорії й досвід у процесі вирішення соціальних і професійних завдань, неухильно слідувати нормативним вимогам академічної доброчесності.

Автономія і відповідальність

ПРА 1. Пояснювати та аналізувати суспільні явища, процеси й тенденції у державі та світі, концепцію сталого розвитку людства.

ПРА 2. Характеризувати об'єктивно й неупереджено історичні події та постаті різних історичних періодів, суспільні процеси.

ПРА 3. Володіти основами професійної культури, етики та академічної доброчесності, мати здатність створювати й редагувати тексти фахового змісту.

ПРА 4. Сумлінно виконувати професійні обов'язки, дотримуватися принципів етики вчителя; організовувати навчальний процес, ґрунтуючись на основних правових нормах і законах, нормативно-правових актах, санітарно-гігієнічних правилах, правилах і рекомендаціях зі здоров'язбереження.

ПРА 5. Виявляти риси лідера, проявляти ініціативу, брати на себе відповідальність, прогнозувати; за власною ініціативою планувати, організовувати процес самонавчання та самовдосконалення; прагнути навчатися протягом усього життя в контексті неперервної фахової підготовки і соціального життя, вдосконалювати й розвивати власний інтелектуальний та загальнокультурний рівень.

2. ОПИС, СТРУКТУРА ТА ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Бакалавр	Обов'язкова	
		Рік підготовки:	
1-й			
Семестр			
Загальна кількість годин – 120		2-й	
		Лекції	
		24 год.	
		Практичні, семінарські	
		30 год.	
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
		64 год.	
		Консультації:	
2 год.	.		
Вид контролю: залік			

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		Лекції	Практ.	Конс.	Самост.		Лекції	Практ.	Конс.	Самост.
Розділ 1. Сумщина та Північно-Східна Україна до кінця XVI ст.										
Тема 1.1 Історико-краєзнавче дослідження Сумщини	8	2	2		4					
Тема 1.2 Північно-Східна Україна в період стародавньої історії	8	2	2		4					
Тема 1.3 Сумщина в часи раннього середньовіччя	7		2		5					
Тема 1.4 Північно-Східна Україна в складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої	8	2	2		4					
Розділ 2. Історія Північно-Східної України у кінці XVI – на початку XX ст.										
Тема 2.1 Сумщина в період національно-визвольної війни середини XVII ст.	8	2	2		4					
Тема 2.2 Заселення і розвиток Слобідської України у другій половині XVII ст. Заснування міста Суми	8	2	2		4					
Тема 2.3 Період Руїни. Конотопська битва.	8	2	2		4					
Тема 2.4 Північно-Східна Україна в умовах ліквідації української державності (XVIII – XIX ст.)	7		2		5					
Тема 2.5 Соціально-економічний розвиток Сумщини та Північно-Східної України у другій половині XVII – середині XIX ст.	8	2	2		4					
Тема 2.6 Суспільно-політичний розвиток Сумщини в другій половині XIX – на початку XX ст.	7		2		5					
Тема 2.7 Культурне життя Сумщини у другій половині XVII – XIX ст.	8	2	2		4					
Розділ 3. Північно-Східна Україна та Сумщина у XX – XXI ст.										
Тема 3.1	8	2	2		4					

Північно-Східна Україна в міжвоєнний період										
Тема 3.2 Сумщина в роки Другої світової війни	8	2	2		4					
Тема 3.3 Сумщина в складі СРСР (1943–1991 рр.)	8	2	2		4					
Тема 3.4 Сумщина в умовах української незалежності. Війна із російським агресором та захист територіальної цілісності України.	9	2	2		5					
Усього годин	120	24	30	2	64					

3. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання дисципліни «Історія Сумщини та Північно-Східної України» можуть бути:

1. Усний контроль. Здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування. При індивідуальному опитуванні викладач ставить перед здобувачем вищої освіти декілька запитань, при фронтальному – перед усією аудиторією ставить серію логічно пов'язаних між собою запитань.
2. Письмовий контроль. Здійснюється за допомогою письмових завдань, виконання яких може бути короткочасним (15-20 хв.) або протягом усього навчального заняття. Письмовий контроль може мати різну глибину діагностики (поверхневий зріз або ґрунтовний комплексний аналіз).
3. Тестовий контроль. Тести – це спеціальні завдання, виконання або невиконання яких вказує на наявність або відсутність у здобувача вищої освіти відповідних знань та вмінь.
4. Підготовка доповідей, презентацій, есе. Передбачає виконання творчого завдання за результатами поглибленого дослідження окремої проблеми. Носить комплексний характер, демонструє здатність до навчально-дослідницької роботи.

При опануванні змісту навчальної дисципліни особлива увага приділяється дотриманню норм академічної доброчесності, запобігання плагіату, забезпечення довіри до результатів навчальної та дослідницької роботи, яку виконують здобувачі. Акцентується несумісність порушення норм академічної доброчесності з нормативними характеристиками навчальної діяльності студента закладу вищої освіти, доводяться до відома наслідки таких порушень.

В процесі оцінювання результатів навчання застосовується накопичувальна бально-рейтингова система, що передбачає оцінювання якості виконання студентами усіх видів аудиторної та поза аудиторної навчальної діяльності, спрямованих на опанування навчальної програми шляхом поточного та підсумкового контролю. Система оцінювання навчальних результатів з дисципліни реалізується згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень

студентів під час відвідувань лекцій, участі у семінарах, виконання тестових завдань, інших видів навчальної роботи, передбачених навчальною програмою дисципліни. Поточний контроль складається з таких компонентів:

60 балів: участь семінарах (підготовка доповідей та аналітичних звітів, представлення результатів в аудиторії у вигляді усних відповідей, участь в обговоренні питань семінарів, у дискусіях, виконання практичних завдань, виконання тестового контролю).

15 балів: опрацювання теоретичного матеріалу, робота з візуальними навчально-методичними матеріалами, виконання індивідуальних завдань, підготовка рефератів, есе та ін..

Разом – 75 балів.

Результат підсумкового контролю (залік) оцінюється максимум у 25 балів

Разом – 100 балів.

**Критерії оцінювання рівня теоретичної та практичної підготовки студента
для підсумкового контролю з навчальної дисципліни**

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
90–100	Кредит зараховано. Контрольні заходи виконані лише з незначною кількістю помилок. Оцінка « відмінно » виставляється за повні, систематичні, логічно викладені знання. Студент повинен розуміти суть парадигми кожної історичної епохи, місце в ній конкретних історичних подій, постатей коло їх ідей і суть їх внеску в розвиток історії та культури. Він повинен володіти категоріальним апаратом, навичками логічного доведення, мати власну позицію по суті поставлених питань.
82–89	Кредит зараховано. Контрольні заходи виконані вище середнього рівня з кількома помилками. Оцінка « добре » передбачає, що, в цілому володіючи матеріалом, студент допускає незначні неточності та окремі помилки, виклад недостатньо систематизований, розуміння суті історичних подій та фактів не завжди чітке.
74–81	Кредит зараховано. Контрольні заходи виконані вірно з певною кількістю суттєвих помилок. Оцінка « добре » передбачає, що, в цілому володіючи матеріалом, студент допускає незначні неточності та окремі помилки, виклад недостатньо систематизований, розуміння суті історичних подій та фактів не завжди чітке.
64–73	Кредит зараховано. Контрольні заходи виконані непогано, але зі значною кількістю недоліків. Оцінка « задовільно » виставляється студенту, який має суттєві недоліки у викладі навчального матеріалу, має прогалини у знаннях, потребує навідних питань і не може самостійно побудувати логіку відповіді. Разом з тим оцінка «задовільно» передбачає засвоєння вузлових питань, розуміння суті основних проблем курсу.
60–63	Кредит зараховано. Виконання контрольних заходів задовольняє мінімальним критеріям. Оцінка « задовільно » виставляється студенту, який має суттєві недоліки у викладі навчального матеріалу, має прогалини у знаннях, потребує навідних питань і не може самостійно побудувати логіку відповіді. Разом з тим оцінка «задовільно» передбачає засвоєння основних подій, фактів, дат, розуміння суті основних проблем курсу.
35–59	Кредит не зараховано. Студенту надається можливість скласти оговорені контрольні заходи для поліпшення підсумкової оцінки. Оцінка « незадовільно » виставляється студенту, який не розуміє

	суті основних подій, фактів, дат, розуміння основних проблем навчального курсу «Історія Сумщини та Північно-Східної України».
1–34	Кредит не зараховано. Студент повинен повторно освоювати навчальний матеріал дисципліни.

Розподіл балів

Поточний контроль														Разом	Сума
РОЗДІЛ 1				РОЗДІЛ 2							РОЗДІЛ 3				
Т 1	Т 2	Т 3	Т 4	Т 5	Т 6	Т 7	Т 8	Т 9	Т 10	Т 11	Т 12	Т 13	Т 14	Т 15	
Поточний контроль														75	100
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5		
Контроль самостійної роботи														25	
2	1	2	2	2	1	1	2	2	2	1	2	2	2		

Т 1, Т 2 ... Т 15 – теми семінарських занять

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90–100	A	відмінно
82–89	B	добре
74–81	C	
64–73	D	
60–63	E	задовільно
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

1. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Розділ 1. Сумщина та Північно-Східна Україна до кінця XVI ст.

Тема 1.1. Історико-краєзнавче дослідження Сумщини

Тема 1.2. Північно-Східна Україна в період стародавньої історії

Тема 1.3. Сумщина в часи раннього середньовіччя

Тема 1.4. Північно-Східна Україна в складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої

Розділ 2. Історія Північно-Східної України у кінці XVI – на початку XX ст.

Тема 2.1. Сумщина в період національно-визвольної війни середини XVII ст.

Тема 2.2. Заселення і розвиток Слобідської України у другій половині XVII ст. Заснування міста Суми.

Тема 2.3. Період Руїни. Конотопська битва.

Тема 2.4. Північно-Східна Україна в умовах ліквідації української державності (XVIII – XIX ст.)

Тема 2.5. Соціально-економічний розвиток Сумщини та Північно-Східної України у другій половині XVII – середині XIX ст.

Тема 2.6. Суспільно-політичний розвиток Сумщини в другій половині XIX – на початку XX ст.

Тема 2.7. Культурне життя Сумщини у другій половині XVII – XIX ст.

Розділ 3. Північно-Східна Україна та Сумщина у XX – XXI ст.

Тема 3.1. Північно-Східна Україна в міжвоєнний період

Тема 3.2. Сумщина в роки Другої світової війни

Тема 3.3. Сумщина в складі СРСР (1943–1991 рр.)

Тема 3.4. Сумщина в умовах української незалежності. Війна із російським агресором та захист територіальної цілісності України.

5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття - форма навчального заняття, на якому викладач організовує дискусію за попередньо визначеними темами. До заняття студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів). Перелік тем семінарських занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни. На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені виступи, активність студентів у дискусії, уміння формулювати і відстоювати свою позицію. Підсумкові оцінки за кожне семінарське заняття вносяться у журнал викладача.

Зазвичай на семінарські заняття виносять не більше 4–6 запитань (на двогодинне заняття – не більше 2–3 питань).

Семінарське заняття в активній формі

Підготовка творчо обдарованих фахівців неможлива без активізації форм і методів навчального процесу. Однією з основних форм практичної підготовки є семінарське заняття, яке необхідно побудувати в активній формі процесу дієвого засвоєння студентами навчальної інформації за моделлю управління їх навчально-творчою діяльністю, тим самим інтенсифікувавши процес підготовки кадрів.

Мета проведення семінару в активній формі (САФ) - активізувати навчальний процес шляхом безпосереднього залучення студентів до організації та керівництва заняттям. Дана дидактична форма також призначена сформулювати і закріпити вміння з колективної підготовки, обґрунтування, прийняття та оцінки управлінських рішень, що є обов'язковим елементом творчої сформованості майбутніх фахівців з вищою освітою.

Активна форма занять передбачає якісні зміни у взаємовідносинах між викладачами і студентами: джерелом інформації стає не тільки викладач і відповідна навчальна і наукова література, але й сама аудиторія. Студенти з об'єкту управління перетворюються на суб'єкти, адже у цьому випадку вони стають активною стороною управлінського процесу. Викладач проектує таку дидактичну систему, за якої здобувачі самостійно організовують проведення

навчального заняття, виконуючи не тільки ретрансляторські функції з передачі інформації, але й розробляють алгоритм управління навчальною діяльністю, що забезпечує загальне підвищення ефективності процесу засвоєння знань і формування творчого досвіду особистості. При цьому відношення викладачів зі студентами стають суб'єкт-суб'єктними. В основі проведення САФ лежить моделювання конкретних виробничих ситуацій.

Основні види семінарських занять

Просемінар - перехідна форма організації навчально-пізнавальної діяльності студентів через практичні і лабораторні заняття, в структурі яких є окремі компоненти семінарської роботи, до вищої форми - власне семінарів. Головним завданням просемінарських занять є вироблення у студентів вміння виконувати різноманітні практичні роботи (працювати з підручником, історичними джерелами, реферувати літературу, складати тези), тобто, просемінари є своєрідними практикумами.

Семінар-дослідження - форма семінару, зміст якого полягає у набутті, поширенні та частковій реалізації історичних знань з наданням цьому процесу компонентів наукового дослідження. Семінар-дослідження здійснюється в три етапи, часто охоплює кілька групових занять з різними часовими інтервалами.

Семінар-„круглий стіл” - форма семінару, в основу якого закладено декілька поглядів, обговорення яких призводить до прийнятної для всіх учасників позиції або рішення.

Семінар-розгорнута бесіда. На такому семінарі тему розподіляють на невеликі за обсягом, але органічно пов'язані між собою проблемні запитання. Виконання одного завдання є основою для виконання наступного. Доцільно заохочувати слухачів виступати з уточненнями і доповненнями, що дає змогу залучити до обговорення максимум студентів. Цей вид семінару не передбачає письмових доповідей чи рефератів. Його структура: організація групи - вступне слово викладача - власне бесіда - підведення підсумків заняття.

Семінар-доповідь (повідомлення). Такий семінар потребує ґрунтовної підготовки, використання різноманітних інформаційних джерел. Доповідач

попередньо викладає свої думки, аргументує їх вагомими фактами. Решта студентів уважно його слухають, щоб бути готовими до доповнень, підтверджуючи чи спростовуючи викладене. Цей вид семінару має значні педагогічні можливості, але для їх реалізації необхідна активність студентів. З метою активізації студентів під час таких занять, крім основного доповідача, можуть виступити 1-2 опоненти. Після виступу опонентів виступають ще 4-5 студентів, а викладач підводить підсумок. Такий семінар часто набуває ознак дискусії.

Семінар-диспут (дискусія). Форма семінару, складовими якого є спірна проблема, різноманітність шляхів її достовірного вирішення, компетентність учасників. Для дискусії потрібна проблема не за об'ємом матеріалу, а по суті протиріччя.

Семінар-диспут передбачає чітко сформульовану тему і залучення до роботи всієї групи. Перелік питань має містити явні і приховані суперечності. Семінар вибудовується так, що з доповіддю з кожного питання виступає один доповідач, який не розкриває його повністю, а це передбачає доповнення, полеміку, обговорення. При цьому у висвітленні питання можуть бути різні погляди, різні оцінки історичних явищ, подій. Це спонукає мислити, доводити свою точку зору. За своєю структурою семінар-диспут містить вступне слово, власне дискусію і підбиття підсумків.

Семінар-конференція. Викладач заздалегідь визначає тему, мету і завдання семінару, розподіляє запитання між студентами з урахуванням індивідуальних можливостей, пропонує перелік необхідної літератури, проводить групові й індивідуальні консультації. Під час заняття одні студенти виступають із доповідями та повідомленнями, а інші доповнюють їх виступи, ставлять запитання, беруть участь у дискусії. Викладач проблемними запитаннями спрямовує обговорення доповідей, залучає до обміну думками. Доцільним є запрошення фахівців з проблеми, що обговорюється.

Семінар-прес-конференція. Механізм його проведення достатньо традиційний: команда з 4-5 осіб відповідає на запитання із загальної історичної

проблеми, її аспектів, відомостей з додаткової літератури тощо. Найбільш типовими формами такого семінару є наступні: а) група складає питання з проблеми, а ті, хто склав найбільше запитань, стають учасниками прес-конференції; б) студенти-автори найбільш цікавих запитань ставлять свої питання групі; в) викладач сам обирає студентів, що відповідатимуть на запитання аудиторії та ін.

Семінар-„карусель ” - форма семінару, спрямована на те, щоб задіяти максимальну кількість студентів. Студенти цілеспрямовано переміщуються з одного навчального місця на інше, тому кожний виступає в ролі того, хто навчається, того, хто навчає, оратора.

Семінар-„мозковий штурм” - форма семінару, яка містить цілеспрямоване орієнтування студентів на сприйняття та колективне вирішення складного питання на основі максимального розумового напруження учасників заняття.

Істотну роль у процесі підготовки до семінарських занять відіграють наочні посібники (карти, таблиці, схеми, презентації, фотоальбоми тощо).

Якісна підготовка до семінарського заняття передбачає:

- вивчення плану семінарського заняття, що означає усвідомлення суті основних питань заняття;
- врахування методичних вказівок викладача щодо виду та форми проведення семінару;
- ознайомлення зі списком літератури, опрацювання відповідних джерел, розділів підручників та допоміжної літератури;
- опрацювання основних термінів, понять, категорій, персоналій, хронології до теми;
- опрацювання конспекту лекції з даної теми;
- ознайомлення із завданнями для самоперевірки знань, ведення дискусії, можливими темами рефератів;
- написання тез відповідей на поставлені питання, реферату (за індивідуальним завданням);
- підготовка презентації з використанням мультимедійних технологій.

6. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінар № 1

Тема: Історико-краєзнавче дослідження Сумщини: витоки та розвиток

План

1. Сумщина як об'єкт історико-краєзнавчого дослідження

2. Витоки історичного дослідження Сумщини

3. Інституалізація історико-краєзнавчих досліджень: хронологія процесу

Література

1. Борисенко В. Пелагея Литвинова-Бартош. Доля народознавця. Українки в історії. К.: Наукова думка. 2004, с. 58-62.
2. Зайцева Н. Етнограф, письменниця, громадський діяч (до 175-річчя від дня народження) Соборний майдан, 2008, № 5(29), с. 7.
3. Коваленко О.Б. В.Л.Модзалевський як історик України // Український історичний журнал. 1972, №3, с. 121 - 123.
4. Коваленко О.Б. В.Л.Модзалевский как историк и источниковед: Автореф.дис.канд.ист.наук. К., 1980, 35 с.
5. Коваленко О.Б. Маркович Олександр Михайлович // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2009, 790 с.
6. Малинка О. Мої спогади про П. Я Литвинову. // Етнографічний вісник. 1928, Кн. 7, с. 204-206.
7. Малиневская В.М. Развитие исторического краеведения на Черниговщине в конце XIX - нач. XX вв.: Автореф. ... канд. ист. наук, К., 1990, 17 с.
8. Місостов Т.Ю. Дослідниця українських старожитностей Пелагея Яківна Литвинова-Бартош (1833 - 1904 рр.) // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія»/ Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. Харків:Колегіум, 2018, Вип. 55, с.46-53.
9. Місостов Т.Ю. Науково-епістолярна спадщина П.Я. Литвинової-Бартош.// «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені

Івана Франка». № 37, 2021, с.4-10.

10. Муковоз Тетяна. Пам'яті Миколи Маркевича // Глухівщина. 2018, № 34, 24 серпня, с. 2.

11. В.М. Половець. Маркович Олександр Михайлович. Чернігів: Просвіта, 2019, 120 с.

12. Сарбей В.Г. Історичні погляди О.М.Лазаревського. К., Вид-во АН. УРСР, 1961, 192 с.

13. Сарбей В.Г. Роль О.М.Лазаревського у розвитку історико-краєзнавчого дослідження Чернігівщини // Третя республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей. К., 1984, с. 233 - 235.

14. Спаська Є. Ю. Пелагея Яківна Литвинова (1833-1904). Етнографічний вісник. 1928, Кн. 7, с. 168-199.

15. Терлецький В.В. Литвинова-Бартош Пелагея Яковлевна // Советское полесье. 1988, 16 марта, с. 3.

16. Терлецький В.В. Я дійсно змалку близько стою до народу: (П.Я. Литвинова-Бартош) // Советское полесье. 1993, 18 декабря, с. 2.

17. Оксана Шалак. Маркевич Микола Андрійович // Українська фольклористична енциклопедія / голов. ред. Г. Скрипник; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2019, с. 502-503.

18. Шудря Є. З життєпису дослідниці українських старожитностей ХІХ ст. (Листування П. Литвинової з Ф. Вовком). // Народна творчість та етнографія. 1999, № 56, с. 106-116.

19. Шудря Є. С. Подвижниця українського мистецтва. К.: Ант. 2003, 96 с.

20. Федоренко П. О.М.Лазаревский та культурні цінності Чернігівщини // Український археографічний збірник. К., 1927, Т. 2, с. 22 - 50.

21. Якобчук Н. О. Листи П. Я. Литвинової-Бартош у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Драгоманівські історичні студії: зб. наук. праць молодих істориків /відп. ред. і упоряд. О. В. Потильчак. К: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013, вип. 1(5), 2013, с. 493-499.

22. Якобчук Н. П.Я. Литвинова (1833-1904): доля призабутого етнографа.

Матеріали ІХ наукового семінару «Роль визначних особистостей - митців, діячів науки та культури у процесі формування національної самосвідомості наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст.». Музей видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького. 14 грудня 2013 р.

23. О. С. Колесник Внесок В.Л. Модзалевського у становлення й розвиток української генеалогії // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Історія та археологія», 2016. Випуск 24 с.99-103.

24. Ясь О. В. Маркевич Микола Андрійович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2009, Т. 6 : Ла — Мі, с. 512.

25. С.В. П'ятаченко Пелагея Литвинова-Бартош - дослідниця народної культури Сіверщини// Родові таємниці Сіверянського краю. Випуск 8, с.6-15.

26. П'ятаченко С. До народних джерел Сумщини: Навчальний посібник. Суми: Вид-во „МакДен”, 2004 р., 80 с.

27. П'ятаченко Сергій. Зародження фольклористичної думки на Сумщині у ХІХ ст. [-https://history.sumy.ua/research/article/378-zarodzhenniafolklorystichnoiidumkynasumshchyniukhikhst.html](https://history.sumy.ua/research/article/378-zarodzhenniafolklorystichnoiidumkynasumshchyniukhikhst.html)

28. О. Потебня. Українські пісні / уклад. і авт. передм. О. С. Балліна. - С.-Петербург: [Тип. Ф. Стелловського], 1863, 125 с.

29. Сумцов Микола Федорович / Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2012, Т. 9 : Прил С, с. 906.

30. Сумцов М.Ф. Слобожани. Історично-етнографічна розвідка. Харків: Видавництво "Союз" Харківського Кредитового Союзу Кооперативів, 1918, 238 с.

31. Сумцов Н. Ф. Очерки народного быта : (из этногр. экскурсии 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьков. губернии). Х. : Типо-Литогр. "Печат. Дело", 1902, 57 с.

32. Сумцов Н. Ф. Хлеб в обрядах и песнях. Х. : Тип. М. Ф. Зильберберга, 1885,

140 с.

33. Сумцов Н. Ф. Местные названия в украинской народной словесности : изд. ред. "Киев. Старины". Киев : Тип. А. Давиденко, 1886. - 34 с.
34. Сумцов Н.Ф. Очерки народного быта (из этнографических экскурсий 1901 года по Ахтырскому уезду Харьковской губернии) // Сборник Харьковского историко - филологического общества. X., 1902, Т. XIII, с.57.
35. Сумцов Н.Ф. О некоторых памятниках старины Ахтырского уезда, Харьковской губернии // Труды XII археологического съезда в Харькове. 1902 г. Москва, 1905, Т. III, с. 234.
36. Редин Е.К. Обследование в 1901 году церковных древностей храмов Ахтырского, Сумского и Лебединского // Труды XII археологического съезда в Харькове 1902 г.: В 3 т. М., 1905, Т.3, с. 273.
37. А. Лазаревский Сёла Конотопского уезда. Опыт истории южнорусских сёл // Записки Черниговского губернского статистического комитета, 1868, кн. 2, с. 149 - 340.
38. Ал. Лазаревский. Историко-статистические сведения о населенных местностях Конотопского уезда. Киев: Типография К. Н. Милевского, 1890, 24 с.
39. Конотопський міський краєзнавчий музей імені О. М. Лазаревського (до 110-річчя з дня заснування музею в місті Конотопі). [Проспект] (автор тексту А. В. Метла, фото М. М. Ганзі), Конотоп, 2010.
40. Модзалевський В. Гути на Чернігівщині / за ред. та з передм. М. Біляшівського ; Укр. акад. наук, Археол. ком., Від. мистец. У Києві : З друк. Укр. акад. наук, 1926, 191 с.
41. Литвинова П. Я. Южно-русский народный орнамент. Черниговская губерния: уезды Конотопский, Кролевецкий, Новгород-Сиверский и Стародубский. Харьков. 1902. Вып. 2, 19 с.
42. Литвинова П. Я. Еще о старинных трактахъ и дорогахъ въ Южной России. Киевская старина, 1883, № 3, с. 682- 683.
43. Литвинова П. Я. Два сообщения по части народных верований : Криница - богиня плодородия у северян. Киевская старина, 1884, № 4, с. 695-697.

44. Литвинова П. Я. Как сажали в старину людей старых на лубок. Киевская старина, 1885, № 6, с. 354-356.
45. Литвинова П. Я. Закрутки и заломы. Киевская старина, 1899, № 6, с.139-141.
46. Литвинова П. Я. Весільні обряди та звичаї у селі Землянці Глухівського повіту у Чернігівщині. Матеріали до україно-руської етнології. Львів, 1898, Т. 3, 1900, с. 71173.
47. П'ятаченко С. «На ниві розуму не можна нам відставати» (Абрамов І. З історії та культури селища Вороніж. Фольклорно-етнографічні та краєзнавчі нариси). Суми : МакДен, 2007, с. 5-13.
48. И. Абрамов. Что говорят забытые могилы. С-Петербург, 1912 г. Издательство Б.М.Вольфа, 175 с.
49. Абрамов И. Черниговские малороссы. Быт и песни населения Глуховского уезда (этнографический очерк). Спб., 1905, 41 с.
50. Твердохлібов О. Д. Город Ахтырка. //«Харьковский календарь на 1886 г.», Хк., 1885 г.
51. Твердохлібов О. Д. Котельва. // Харьковский сборник», Харьков, 1888 г., с. 113 - 130.
52. Твердохлібов О. Д. Судьба табачной фабрики, заведённой при Петре_1 в Ахтырке. КС, 1886 г., № 9, с. 178 - 182.
53. Твердохлібов О. Д. К истории Скельского монастыря. КС, 1886 г., № 10, с. 392 - 398.
54. Твердохлібов О. Д. 100-летие Ахтырского уездного училища: 1790 - 1890 гг. Хк.: 1893 г.
55. Твердохлібов О. Д. Ахтырский уезд накануне 19 в. СХИФИО, 1903 г., т. 19.

Семінар № 2

Тема: Північно-Східна Україна в період стародавньої історії

План

- 1. Слобідська Україна як історико-географічний регіон. Основні етапи розвитку**

2. Історіографія та джерела

3. Заселення території Слобідської України в давні часи

Література

1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Д. І. Багалій. - Х. : Основа, 1990. - 256 с.
2. Васильевский В. Г. Труды. Византия и печенеги. Т. 1. / В. Г. Васильевский. - СПб., 1908.
3. Гладкий Ю. Н. Регионоведение / Ю. Н. Гладкий, А.И. Чистобаев. - М. : Гардарики, 2000. - 382 с.
4. Голубовский П. Печенеги, торки и половцы до нашествия татар / П. Голубовский. - К. : Университетская типография И. И. Завадского, 1884. - 262 с.
5. Данилевич Е. Донецкое городище и город Донец / Е. Данилевич // Археологическая летопись Южной России. - К., 1904. - № 4-5.
6. История городов и сел Украинской ССР: Ворошиловградская область. - К. : Укр. сов. энциклоп., 1976. - 727 с.
7. История городов и сел Украинской ССР: Донецкая область. - К. : Укр. сов. энциклоп., 1976. - 811 с.
8. История городов и сел Украинской ССР: Сумская область. - К. : Укр. сов. энциклоп., 1980. - 698 с.
9. История городов и сел Украинской ССР: Харьковская область. - К. : Укр. сов. энциклоп., 1976. - 722 с.
10. Історія міст та сіл Української РСР: Харківська область. - К. : УРС, 1967. - 1002 с. Історичні віхи Слобідської України XVII - початку XX століття / За ред. В. І. Танцюри. - Х. : Центр освітніх ініціатив, 1997. - 98 с.
11. Історія Слобідської України : навч. посібник з народознавства та краєзнавства / За ред. В. І. Торкатюка, О. А. Сидоренка. - Х. : Основа, 1998. - 368 с.
12. Лебфрейд А. Ю. Харьков: от крепости до столицы. Заметки о старом городе / А. Ю. Лейфрейд, Ю. Ю. Полякова. - Х. : Фолио, 1998. - 335 с.

13. Матвеевко М. История Харьковской епархии (1850-1988) : науч. очерк / М. Матвеевко. - Х. : [б. и.], 1999. - 226 с.
14. Михайлик О. Ф. Харкову - 300 років: короткий історико-економічний нарис / О. Ф. Михайлик. - Х. : Облвидав, 1956. - 132 с.
15. Михеев В. К. Подонье в составе Хазарского каганата / В. К. Михеев. - Х. : Изд-во при Харьк. ун-те, 1985. - 148 с.
16. Плетнева С. А. От кочевий к городам: салтово-маяцкая культура / С. А. Плетнева. - М.: Наука, 1967. - 198 с.
17. Плетнева С. А. Половцы / С. А. Плетнева. - М. : Наука, 1990. - 204 с.
18. Расовский Д. А. Печенеги, торки и берендеи на Руси и в Угрии // Зб. ст. по археологии и византиноведению. Т. 6. / Д. А. Расовский. - Прага, 1933.
19. Рыбаков Б. А. "Слово о полку Игореве" и его современники / Б. А. Рыбаков. - М. : Наука, 1971. - 294 с.
20. Шрамко Б. А. Справочник по археологии Украины: Харьковская обл. / Б. А. Шрамко, В. К. Михеев, Л. П. Грубник-Буйнова. - К. : Наукова думка, 1977. - 155с. Шрамко Б. А. Древности Северского Донца / Б. А. Шрамко. - Х. : Изд-во Харьк. У-та, 1962. - 404 с.

Семінар № 3

Тема: Сумщина в часи раннього середньовіччя

План

- 1. Давньоруські пам'ятки Сумщини**
- 2. Епоха Київської держави IX – XII ст.**
- 3. Життя і побут давньоруського населення на території нинішньої Сумщини**

Література

1. Багалій Д. Історія Слобідської України. Харків, 1993.
2. Бойко О.Д. Історія України: підручник. Київ: Академія, 2016. 717 с.
3. Вакулюк П. Історія українців. - Київ, 2001.
4. Дейнека А. И. Памятники архитектуры Сумщини. - Харьков, 1989

5. Звагельський В. Б. Літописні міста Сумщини. З нашої давнини. - Суми, 1994.
6. Історія міст і сіл Української РСР. Сумська область. – К., 1973.
7. Сумщина в історії України: Навчальний посібник. Суми, 2005.
8. Сумщина від давнини до сьогодення: Наук. довідник / Упорядн. Л. А. Покидченко; Редкол.: Л. П. Сапухіна (відп. ред.) та ін. Суми: Слобожанщина, 2000. 384 с.

9. Додаткові

10. Археологія Української РСР: У трьох томах. - К.. 1971-1975.
11. Багалеї Д. И. Общий очерк древности в Харьковской губернии. - Харьков, 1890.
12. Белинская Л.И., Телиженко С.А. Новые памятники неолита ямочно-гребенчатой керамики на Сумщине. *Сумська старовина*. 2001. № VIII-IX. С. 149-152.
13. Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини. Походження географічних найменувань. Суми, 2001.
14. Головінов В. П. Гомон П. Л. Духовні джерела Слобожанщини: Навчальний посібник. – Харків, 1998.
15. Давня історія України: У 3-х т., - К., 1997- 2000.
16. Данилевский Г. П. Украинская старина. - Харьков. 1866.
17. Довідник з історії України. - К.. 2001.
18. Дорошенко Д. Нарис історії України. - К., 1991.
19. Єрофєєва Г. М., Ярошик В. О. Історія Слобідської України: Бібліографічний покажчик. - Харків. 1993.
20. Жванко Л.М. Краєзнавство: Конспект лекцій, Х., 2013.
21. Залізник Л. Нариси стародавньої історії України. - К., 1994.
22. Заповідні скарби Сумщини. - Суми, 2001.
23. Звагельський В. Б. Про сіверян (місцевий матеріал до конспекту лекцій з курсу «Історія України»). *Сумська старовина*. 2007. № XXI-XXII. С. 250-262.
24. Коваленко О. П. Сіверщина від сивої давнини до сьогодення. Історичні нариси. Суми, 2009. 310 с.
25. Корогод Б.Л., Корогод Г.І. Нарис історії Сумщини (Випуск I). З найдавніших часів до середини XVII ст. Суми, 1999.

26. Леонт'єва Г. Г., Тюленєва В. О. Географія Сумської області. – Суми, 1997.
27. Мицик Ю., Бажан О. Від трипільців до кіборгів: Коротка історія України. К., 2020.
28. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Ключко. Х., 2016.
29. Проблемы археологии Сумщины. Сумы, 1989.
30. Рибалка І.К. Історія України. Частина 1: Від найдавніших часів до кінця XVIII століття: Підр. для іст. фак. вищих навч. закладів. Х., 1994. 448 с.
31. Залізняк А. Стародавня історія України. К., 2012.
32. Чорний Д.М. Історія Слобідської України: підручник. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 263 с.
33. Шрамко Б. А. Хазяйство лесостепных племен Восточной Европы в скифскую эпоху. - К., 1967.
34. Янко М. Т. Топонімічний словник-довідник Української РСР. К., 1978

Семінар № 4

Тема: Північно-Східна Україна в складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої

План

- 3. Кримське ханство, Річ Посполита, Московське царство: боротьба за Дике поле**
- 4. Переселення українців на Слобожанщину та виникнення нових міст**
- 3. Заселення території нинішньої Сумщини**

Література

1. Альбовский Е. История Харьковского Слободского козацкого полка (1651-1765) / Е. Альбовский. - Х., 1895. - 218 с.
2. Багалея Д. И. Заметки и материалы по истории Слободской Украины / Д. И. Багалея. - Х., 1893. - 176 с.
3. Багалея Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655-го по 1905-й год) / Д. И. Багалея, Д. П. Миллер. Х. : Хагок - Т. 1 - 1905.

- 568 с. ; Т. 2 - 1912. - 973 с.
4. Барвинский В. А. Исторический очерк Харьковской губернии / В. А. Барвинский. - Х. : Союз, 1918. - 22 с.
 5. Веселовский Г. М. Город Острогожск (Воронежской губернии) и его уезд: Истор.- статист. и этнограф. очерк / Г. М. Веселовский. - Воронеж.: [б. в.], 1867.
 6. Гербель Н. Изюмский слободской козацкий полк: 1651-1765 / Н. Гербель. - СПб., 1852. - 164 с.
 7. Данилевич В. Е. Время образования Слободских черкасских полков / В. Е. Данилевич // Сб. ст., посвящ. В. О. Ключевскому. - М., 1909. - С. 632-639.
 8. Дьяченко М. Т. Етапи заселення Слобідської України в XVII - перш. пол. XVIII ст./ М. Т. Дьяченко // Укр. іст. журнал. - 1970. - № 8. - С. 41-51.
 9. Журавльов Д. В. Міські фортифікації Слобідської України в другій половині XVII-першій половині XVIIIст. / Д. В. Журавльов // Вісн. Харк. ун-та ім. В. Н. Каразіна. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. Вип. 641. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. - С. 7-17.
 10. Загоровский В. П. Изюмская черта / В. П. Загоровский. - Воронеж: из-во Воронеж. ун-та, 1980. - 238 с.
 11. Маслійчук В. Л. Козацька старшина Харківського полку 1654-1706 / В. Л. Маслійчук. - Х. : Ун-т внутр. справ, 1999. - 124 с.
 12. Маслійчук В. Л. Провінція на перехресті культур: Дослідження в історії Слобідської України XVII-XIX ст. / В. Л. Маслійчук. - Х. : Харківський приватний музей міської садиби, 2008. - 399 с.
 13. Юркевич В. Еміграція на Схід і залюднення Слобожанщини за Богдана Хмельницького / В. Юркевич. - К.; Друк. ВУАН, 1932. - 188 с.
 14. Яворницький Д. І. Іван Дмитрович Сірко / Д. І. Яворницький. - Дніпропетровськ: Промінь, 1990. - 192 с.

Семінар № 5

Тема: Сумщина в період національно-визвольної війни середини XVII ст.

План

4. Події Визвольної війни на Сумщині
5. Переяславська угода, Березневі статті
6. Заселення Сумщини у період Визвольної війни
7. Сумщина і Переяславська рада

Література

1. Грушевський М. Історія України-Руси. тт. VIII, IX, ч. 1 — 2. К. 1907 — 1931. Нове вид. Нью-Йорк 1954 — 57;
2. Z dziejow Ukrainy. Кр. 1912, 2 вид. Липинський В. Твори, т. 2. Філядельфія 1980;
3. Kubala L. Szkice historyczne: Wojna moskiewska. В 1910; Wojna szwedzka. Л. 1913; Wojna brandenburska i najazd Rakoczego. Л. 1917; Липинський В. Україна на переломі. Відень 1920. II вид. Нью-Йорк 1954;
4. Крип'якевич І. Студії над державою Богдана Хмельницького. ЗНТШ, тт. 139 — 140, 144 — 145, 147, 151. Л. 1926 — 27, 1931;
5. Петровський М. Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії 1648 — 1654 рр. К. 1940;
6. Vernadsky G. Bohdan hetman of Ukraine. Нью Гейвен 1941;
7. Україна перед визвольною війною 1648 — 1654 рр. Збірка документів. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1946. — 256 с.
8. Н. Полонська. Хмельниччина (У 300-ліття Української Національної Революції) / Календар-альманах на ювілейний 1948 рік (1648—1848 — 1919). — Авгсбург-Мюнхен. Накладом гуртівні паперу в Авгсбурзі. 1948.
9. Крупницький Б. (ред.) В 300-ліття Хмельниччини (1648 — 1948). 36. ЗНТШ, т. 156. Мюнхен 1948; Pritsak O. Das erste turkisch-ukralnische Bundnis (1648), Oriens, 6, 2, 1953;

- 10.Оглоблин О. Українсько-Московська угода 1654 р. Нью-Йорк — Торонто 1954. Англ. вид Treaty of Perejaslav. Торонто — Нью-Йорк 1954;
- 11.Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. К. 1954;
- 12.Яковлів А. Договір Гетьмана Богдана Хмельницького з московським царем Олексієм Михайловичем 1654 р. Нью-Йорк 1954; Оглоблин О. Думки про Хмельниччину. Нью-Йорк 1957;
- 13.Крип'якевич І. Соціальнополітичні погляди Богдана Хмельницького, Укр. Іст. ж. 1. 1957;
- 14.Шевченко Ф. Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст. К. 1959; Голобуцкий В. Дипломатическая история освободительной войны украинского народа 1648 — 1654 г.г. К. 1962;
- 15.Оглоблин О. Проблема державної влади в Україні за Хмельниччини й Переяславська угода 1654 р. Мюнхен — Нью-Йорк 1960: Крип'якевич І. Адміністративний поділ України 1648 — 1654 рр. — «Історичні джерела та їх використання», вип. 2. К. 1966;
- 16.Wojcik Z. Dzikie pola w ogniu. III вид. Варшава 1968;
- 17.Шевченко Ф. Історичне минуле в оцінці Б. Хмельницького. Укр. Іст. ж. XII. К. 1970;
- 18.Zlepko D. Der grosse Kosakenaufstand 1648 gegen die polnische Herrschaft. ВісЗаден 1980;
- 19.Загоровский Л. Россия, Речь Посполитая и Швеция в середине XVII века. М. 1981.
- 20.Новий Довідник. Історія України. — К.: ТОВ «КАЗКА», 2005. — 736 с.
- 21.Радослав Сікора: *З історії польських крилатих гусарів*. Київ: Дух і літера, 2012. ISBN 978-966-378-260-7. Інформація про книгу в інтернет-магазині українського видавця.
- 22.Радослав Сікора: *Крилаті гусари Яна Собеського*. Київ: Дух і літера, 2013. ISBN 978-966-378-311-6. Інформація про книгу в інтернет-магазині українського видавця.

23.Енциклопедія українознавства : Словникова частина : [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка ; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. — Париж — Нью-Йорк : Молоде життя, 1955—1995.

24.Малий словник історії України / відпов. ред. В. А. Смолій. — К. : Либідь, 1997. — 464 с. — ISBN 5-325-00781-5.

Семінар № 6

Тема: Заселення і розвиток Слобідської України у другій половині XVII ст.

План

- 1. Початок, етапи та особливості масового заселення Слобожанщини**
- 2. Адміністративно-територіальний устрій і військово-політичне значення Слобідської України**
- 3. Населені пункти нинішньої Сумщини, засновані у другій половині XVII ст..**

Література

1. Альбовский Е. История Харьковского Слободского козацкого полка (1651-1765) / Е. Альбовский. - Х., 1895. - 218 с.
2. Багалей Д. И. Заметки и материалы по истории Слободской Украины / Д. И. Багалей. - Х., 1893. - 176 с.
3. Багалей Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655-го по 1905-й год) / Д. И. Багалей, Д. П. Миллер. Х. : Хагок - Т. 1 - 1905. - 568 с. ; Т. 2 - 1912. - 973 с.
4. Барвинский В. А. Исторический очерк Харьковской губернии / В. А. Барвинский. - Х. : Союз, 1918. - 22 с.
5. Веселовский Г. М. Город Острогожск (Воронежской губернии) и его уезд: Истор.-статист. и этнограф. очерк / Г. М. Веселовский. - Воронеж.: [б. в.], 1867.
6. Гербель Н. Изюмский слободской козацкий полк: 1651-1765 / Н. Гербель. - СПб., 1852. - 164 с.
7. Данилевич В. Е. Время образования Слободских черкасских полков / В. Е.

- Данилевич // Сб. ст., посвящ. В. О. Ключевскому. - М., 1909. - С. 632-639.
8. Дьяченко М. Т. Етапи заселення Слобідської України в XVII - перш. пол. XVIII ст./ М. Т. Дьяченко // Укр. іст. журнал. - 1970. - № 8. - С. 41-51.
 9. Журавльов Д. В. Міські фортифікації Слобідської України в другій половині XVII-першій половині XVIIIст. / Д. В. Журавльов // Вісн. Харк. ун-та ім. В. Н. Каразіна. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. Вип. 641. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. - С. 7-17.
 10. Загоровский В. П. Изюмская черта / В. П. Загоровский. - Воронеж: из-во Воронеж. ун-та, 1980. - 238 с.
 11. Маслійчук В. Л. Козацька старшина Харківського полку 1654-1706 / В. Л. Маслійчук. - Х. : Ун-т внутр. справ, 1999. - 124 с.
 12. Маслійчук В. Л. Провінція на перехресті культур: Дослідження в історії Слобідської України XVII-XIX ст. / В. Л. Маслійчук. - Х. : Харківський приватний музей міської садиби, 2008. - 399 с.
 13. Юркевич В. Еміграція на Схід і залюднення Слобожанщини за Богдана Хмельницького / В. Юркевич. - К.; Друк. ВУАН, 1932. - 188 с.
 14. Яворницький Д. І. Іван Дмитрович Сірко / Д. І. Яворницький. - Дніпропетровськ: Промінь, 1990. - 192 с.

Семінар № 7

Тема: Період Руїни. Конотопська битва. Оборона Глухова

План

- 4. Боротьба за гетьманство: події на території Сумщини**
- 5. Конотопська битва**
- 6. Оборона Глухова**
- 7. Руїна: протистояння на Сумщині**

Література

1. Руїна // Мала енциклопедія етнодержавознавства / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Упорядник Ю. І. Римаренко [та ін.]. — Київ: Генеза, : Довіра, 1996. — 942 с. — С. 228—230.

2. Руїна // Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. — Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. — Буенос-Айрес, 1964. — Т. 7, кн. XIII : Літери Риз — Се. — С. 1636. — 1000 екз.
3. *Горобець В. М.* Громадянські війни в Україні другої половини 1650 — першої половини 1660-х років // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2004. — Т. 2 : Г — Д. — С. 216. — 518 с. : іл. — ISBN 966-00-0405-2.
4. Антонович В. Б. Про козацькі часи на Україні. Київ : Дніпро, 1991. 238 с.
5. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі. Київ : Либідь, 1993. 288 с.
6. Конотопська битва 1659 року / Упоряд. О. Ткачук. Київ : [б. в.], 1996. 178 с.
7. *Крип'якевич І. П.* Історія України. — Львів, 1992.
8. Панашенко В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст.). Київ : Інститут історії України НАН України, 1995. 221 с.
9. Пасічник М. С. Історія України: державницькі процеси, розвиток культури та політичні перспективи. 2-ге вид., стер. Київ : Знання, 2006. 735 с.
10. Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. 2-ге вид., випр. Київ : Критика, 2006. 494 с.
11. Смолій, В. А.; Горобець, В. М.; Степанков, В. С.; Чухліб, Т. В. (2016). Витоки зовнішньої політики Війська Запорозького. *Дипломатія на «межі світу»: міжнародні відносини та зовнішня політика Української держави (XVII ст. – 1750-ті рр.)* – К.: «Amehotep» 2016 – 320 с: 32–33.
12. Смолій В., Степанков В. Українська державна ідея в XVII–XVIII ст.: проблеми зародження, формування, реалізації. Київ : Альтернативи, 1997. 367 с.
13. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.
14. *Сокирко О. Г.* Історія українського козацтва. Нариси у двох томах. Том 1 *Козацьке військо періоду «Руїни» 60-70-х рр. XVII ст.* ст. 495 ВД «Києво-Могилянська академія» К; 2006.

15. Сумщина в історії України: Навчальний посібник. Суми, 2005.
16. Сумщина від давнини до сьогодення: Наук. довідник / Упорядн. Л. А. Покидченко; Редкол.: Л. П. Сапухіна (відп. ред.) та ін. Суми: Слобожанщина, 2000. 384 с.
17. *Таїрова-Яковлева Т. Г.* Гетьманщина у другій половині 50-х років XVII століття. Причини і початок Руїни. К.; 1998.
18. *Таїрова-Яковлева Т. Г.* Руїна Гетьманщини: від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди (1659—1667 гг.). К.; 2004.
19. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII ст.: причини і початок Руїни. Київ : Основи, 1998. 447 с.
20. Яковлева Т. Руїна Гетьманщини. Від Переяславської Ради 2 — до Андрусівської угоди (1659–1667 pp.) / Пер. з рос. Л. Білик. Київ : Основи, 2003. 644 с.

Семінар № 8

Тема: Північно-Східна Україна в умовах ліквідації української державності (XVIII – XIX ст.)

План

- 1. Ліквідація полкового територіально-адміністративного та військового устрою Гетьманщини та Сумщина**
- 2. Скасування автономного устрою Слобожанщини**
- 3. Адміністративно-територіальний устрій Слобожанщини початку XIX ст..**
- 4. Реформи середини XIX ст.. та їх наслідки. Скасування кріпацтва та земельна реформа на Слобожанщині.**

Література

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Григорій Сковорода / Д. І. Багалій. - 2-е вид., випр. - К. : УКСП «Кобза і орій», 1992.- 472 с.
2. Лебедев А. С. Харьковский коллегіум как просветительский центр Слободской Украины до учреждения в Харькове университета / А. С. Лебедев. - М. : изд-во ист. об-ва истории древности российских при моск. у-те, 1886. - 103 с.

3. Овчаренко Е. Земельна власність у Слобідській Україні в XVII-XVIII ст., її походження і форми / Е. Овчаренко // Зап. істор.-філолог. відділу Укр. Академії наук. - Кн. XI. - К., 1927.
4. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. - К. : Наукова думка, 1991. - 253 с.
5. Посохова Л. Ю. Образи Харківського колегіуму та Харківського університету: точки сполучення / Л. Ю. Посохова // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. - 2005. №701. Історія. - Вип. 37. - С. 41-50.
6. Посохова Л. Ю. На перехресті культур, традицій: православні колегіуми України наприкінці XVII - на початку XIX ст. / Л. Ю. Посохова. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. - 400 с.
7. Слюсарский А. Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII-XVIII вв. / А. Г. Слюсарский. - Х. : Кн. - газ. вид., 1964. Кн. - газ. вид. - 460 с.
9. Сумцов М. Ф. Слобожане: історично-етнографічна розвідка / М. Ф. Сумцов. - Х. : Союз, 1918. - 240с.

Семінар № 9

Тема: Соціально-економічний розвиток Сумщини та Північно-Східної України у другій половині XVII – середині XIX ст.

План

1. **Сумщина у другій половині XVII – середині XIX ст.**
2. **Соціальна структура населення. Поняття займанщини.**
3. **Еволюція козацького і селянського господарства.**
4. **Промисли. Ремесла, торгівля і ярмарки.**
5. **Побут і звичаї українського та російського населення.**

Література

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Григорій Сковорода / Д. І. Багалій. - 2-е вид., випр. - К. : УКСП «Кобза і орій», 1992.- 472 с.

2. Лебедев А. С. Харьковский коллегиум как просветительский центр Слободской Украины до учреждения в Харькове университета / А. С. Лебедев. - М. : изд-во ист. об-ва истории древности российских при моск. у-те, 1886. - 103 с.
3. Овчаренко Е. Земельна власність у Слобідській Україні в XVII-XVIII ст., її походження і форми / Е. Овчаренко // Зап. істор.-філолог. відділу Укр. Академії наук. - Кн. XI. - К., 1927.
4. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. - К. : Наукова думка, 1991. - 253 с.
5. Посохова Л. Ю. Образи Харківського колегіуму та Харківського університету: точки сполучення / Л. Ю. Посохова // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. - 2005. №701. Історія. - Вип. 37. - С. 41-50.
6. Посохова Л. Ю. На перехресті культур, традицій: православні колегіуми України наприкінці XVII - на початку XIX ст. / Л. Ю. Посохова. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. - 400 с.
7. Слюсарский А. Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII
8. XVIII вв. / А. Г. Слюсарский. - Х. : Кн. - газ. вид., 1964. Кн. - газ. вид. - 460 с.
9. Сумцов М. Ф. Слобожане: історично-етнографічна розвідка / М. Ф. Сумцов. - Х. : Союз, 1918. - 240с.

Семінар № 10

Тема: Суспільно-політичний розвиток Сумщини в другій половині XIX – на початку XX ст.

План

- 1. Суспільно-політичне та культурне життя в Слобідській Україні в кінці XIX– на початку XX століття.**
- 2. Український національний рух на Слобожанщині.**
- 3. Соціально-політичне життя. Становлення партійних структур на Слобожанщині в 1900–1904 рр.**
- 4. Революція 1905–1907 рр. на Сумщині.**

5. Суспільно-політичні процеси на Сумщині після поразки революції (1907–1914 рр.).

Література

Основна

1. Багалій Д. Історія Слобідської України. Харків, 1993.
2. Бойко О.Д. Історія України: підручник. Київ: Академія, 2016. 717 с.
3. Вакулюк П. Історія українців. - Київ, 2001.
4. Дейнека А. И. Памятники архитектуры Сумщины. - Харьков, 1989
5. Звагельський В. Б. Літописні міста Сумщини. З нашої давнини. - Суми, 1994.
6. Історія міст і сіл Української РСР. Сумська область. – К., 1973.
7. Сумщина в історії України: Навчальний посібник. Суми, 2005.
8. Сумщина від давнини до сьогодення: Наук. довідник / Упорядн. Л. А. Покидченко; Редкол.: Л. П. Сапухіна (відп. ред.) та ін. Суми: Слобожанщина, 2000. 384 с.

Додаткова

9. Археологія Української РСР: У трьох томах. - К.. 1971-1975.
10. Багалеї Д. И. Украинская старина. -Харьков, 1886.
11. Веретюк В. Українська Центральна Рада. - К., 1997.
12. Винниченко В. К. Відродження нації. - К., 1990.
13. Довідник з історії України. - К.. 2001.
14. Дорошенко Д. Нарис історії України. - К., 1991.
15. Єрофєєва Г. М., Ярошик В. О. Історія Слобідської України: Бібліографічний покажчик. - Харків. 1993.
16. Жванко Л.М. Краєзнавство: Конспект лекцій, Х., 2013.
17. Калініченко В.В., Рибалка І.К. Історія України. Ч. 3. 1917–2003 рр.: підруч. для іст. ф-тів вищих навч. закл. Х., 2004. 626 с.

18. Клименко В. А. Сумщина в період визвольних змагань 1917 року // Матеріали шостої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми, 2005. – С. 97-104.
19. Леонтьєва Г. Г., Тюленєва В. О. Географія Сумської області. – Суми, 1997.
20. Мицик Ю., Бажан О. Від трипільців до кіборгів: Коротка історія України. К., 2020.
21. Нагаєвський І. Історія Української держави ХХст. - К.. 1994.
22. Осадчий Є.М., Коротя О.В. Козацькі містечка Північного Сходу Лівобережної України. Х., 2020.
23. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Клочко. Х., 2016.
24. Проблемы археологии Сумщины. Сумы, 1989.
25. Рибалка І.К. Історія України. Частина II: Від початку ХІХ ст. до лютого 1917 року: Підр. для іст. фак. вищих навч. закладів. Х., 1997. 532 с.
26. Стрельченко Г.С. Роменщина. Час, події, люди. Суми, 2009.
27. Сумщина в іменах; Енциклопедичний довідник. Суми, 2003.
28. Тронько Т. В. Жіночі навчальні заклади Сумщини в другій половині ХІХ століття // Матеріали п'ятої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції (20-21 листопада 2003 р.). Ч. II. Історія Сумщини з найдавніших часів до кінця ХІХ ст. Новітня історія Сумщини. – Суми, 2003. – С. 97-100.
29. Шудрик І. О., Даниленко Л. А. Династія Харитоненків. Історико-документальне видання. – Суми, 2003.
30. Яременко М.Ф. Нарис історії Сумщини (Випуск 3). Початок ХІХ ст. – 1861 р. – Суми, 2000.
31. Яременко М.Ф. Сумщина пореформена (1861 – 1916 рр.): Монографія. – Суми, 2002.
32. Слюсарский А.Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины. ХVII–ХVIII вв. Харьков, 1964.

33. Чорний Д.М. Історія Слобідської України: підручник. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 263 с.

Семінар № 11

Тема: Культурне життя Сумщини у другій половині XVII – XIX ст.

План

- 1. Розвиток освіти на Сумщині другій половині XVII – XIX ст.**
- 2. Мистецтво на Сумщині другій половині XVII – XIX ст.**
- 3. Містобудування і архітектура Сумщини другій половині XVII – XIX ст.**
- 4. Видатні постаті культури і мистецтв Сумщини XVIII-XIX ст..**

Література

1. Дейнека А. И. Памятники архитектуры Сумщины. - Харьков, 1989
2. Сумщина від давнини до сьогодення: Наук. довідник / Упорядн. Л. А. Покидченко; Редкол.: Л. П. Сапухіна (відп. ред.) та ін. Суми: Слобожанщина, 2000. 384 с.
3. Сумщина в історії України: Навчальний посібник. Суми, 2005.
4. Вечерський В. Монастирі Сумщини – осередки мистецького життя / В. Вечерський // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Всеукраїнська спілка краєзнавців, Редакція часопису “Пам’ятки України”, 1994. – Ч. 1–2. – С. 34-36.
5. Головінов В. П. Гомон П. Л. Духовні джерела Слобожанщини: Навчальний посібник. – Харків, 1998.
6. Голубченко В. Ю. Шевченківський словник Сумщини. - Суми, 1993.
7. Залізник Л. Нариси стародавньої історії України. - К., 1994.
8. Заповідні скарби Сумщини. - Суми, 2001.
9. Тесля М. П. Паліцинська академія. – Суми, 2003.
10. Яременко М.Ф. Нарис історії Сумщини (Випуск 3). Початок XIX ст. – 1861 р. – Суми, 2000.
11. Яременко М.Ф. Сумщина пореформена (1861 – 1916 рр.): Монографія. – Суми, 2002.

Семинар № 12

Тема: Північно-Східна Україна в міжвоєнний період

План

1. Влада Центральної ради на Сумщині
2. Гетьманат і Сумщина
3. Директорія на Сумщині
4. Радянська влада. Утворення Сумської області
5. Масові репресії та Голодомор на Сумщині

Література

Основна

34. Бойко О.Д. Історія України: підручник. Київ: Академія, 2016. 717 с.
35. Вакулюк П. Історія українців. - Київ, 2001.
36. Історія міст і сіл Української РСР. Сумська область. – К., 1973.
37. Сумщина в історії України: Навчальний посібник. Суми, 2005.
38. Сумщина від давнини до сьогодення: Наук. довідник / Упорядн. Л. А. Покидченко; Редкол.: Л. П. Сапухіна (відп. ред.) та ін. Суми: Слобожанщина, 2000. 384 с.

Додаткова

39. Веретюк В. Українська Центральна Рада. - К., 1997.
40. Винниченко В. К. Відродження нації. - К., 1990.
41. Вовк О. Встановлення радянської влади і насильницька трансформація традиційного життя села / Олександр Вовк // Етнічна історія народів Європи. Збірник наукових праць. Вип.25. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – С. 44-50.
42. Голодомор на Сумщині у спогадах очевидців: Збірник матеріалів / Упорядкував, передм., приміт. С. В. П'ятаченко. – Книга 1. – Суми, 2008.
43. Голодомор на Сумщині у спогадах очевидців: Збірник матеріалів / Упорядкував, передм., приміт. С. В. П'ятаченко. – Книга 2. – Суми, 2008.
44. Довідник з історії України. - К.. 2001.
45. Єрофєєва Г. М., Ярошик В. О. Історія Слобідської України:

Бібліографічний покажчик. - Харків. 1993.

46. Зруйновані храми Сумщини. Мартиролог знищених святинь / О. М. Корнієнко. – Суми, 2009.
47. Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. – Суми, 2001.
48. Іванущенко Г. М. Націоналістичне підпілля на Роменщині в роки Другої світової війни // Матеріали восьмої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції (29-30 жовтня 2009 р.). – Суми, 2009. – С. 153-160.
49. Іванущенко Г.М. Сумщина в боротьбі. (10 біографій). – К., 2015.
50. Калініченко В.В., Рибалка І.К. Історія України. Ч. 3. 1917–2003 рр.: підруч. для іст. ф-тів вищих навч. закл. Х., 2004. 626 с.
51. Корогод Б. Л. Здійснення українізації на Сумщині в 20-х роках. Лекції з історії рідного краю. – Суми, 1993.
52. Корпус А. О. Національний склад населення Сумської області за переписом 1926 року // Матеріали восьмої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції (29-30 жовтня 2009 р.). – Суми, 2009. – С. 122-126.
53. Леонтєва Г. Г., Тюленєва В. О. Географія Сумської області. – Суми, 1997.
54. Мицик Ю., Бажан О. Від трипільців до кіборгів: Коротка історія України. К., 2020.
55. Млиновський Р. Нариси з історії українських визвольних змагань. 1917-1918рр. -Львів, 1994.
56. Нагаєвський І. Історія Української держави ХХст. - К.. 1994.
57. Оліцький В.О. Блаженні гнані за правду (репресії проти Православної церкви на Сумщині у 1920–1930-ті роки): монографія. Суми: Триторія, 2018. 242 с.
58. ОУН-УПА на Сумщині: Т. 1. / Упорядник Іванущенко Г. М. – К., 2006.
59. ОУН-УПА на Сумщині: Т. 2. / Упорядник Іванущенко Г. М. – Суми, 2009.

60. Піскун В. М. Селянські повстання в Україні на початку 20-х років ХХ ст. як засіб боротьби з більшовицькою владою // Третя Сумська обласна наукова історико-краєзнавча конференція (7-8 грудня 1999 р.). Збірник статей. – Суми, 1999. – С. 82-83.
61. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Ключко. Х., 2016.
62. Повстанський рух на 20-х – 30-х рр. на Сумщині: Т. 1. / Автор-упорядник: Іванущенко Г.М. – Суми, 2010.
63. Покидченко Л.А. Голодомор 1932-1933 років на Сумщині. – Суми, 2006.
64. Соболев П. І. Голод-геноцид 1932 – 1933 років на Сумщині: лекції. – Суми, 2007.
65. Соболев П. І. Радянський тоталітаризм в Україні: роки колективізації і голоду (1929 – 1933): Монографія. – Суми, 2010.
66. Стрельченко Г.С. Роменщина. Час, події, люди. Суми, 2009.
67. Українська революція 1917 – 1920 рр. в листівках та газетах: Альбом / Держархів Сумської області; Автор-упорядник: Г.М. Іванущенко. – Суми, 2005.
68. Українське відродження 1917 – 1920 рр. на Сумщині: Т. I. / Автор-упорядник: Іванущенко Г. М. – Суми, 2010.
69. Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині: Т. 1 / Автор-упорядник: Іванущенко Г.М. – Суми, 2010.
70. Чорний Д.М. Історія Слобідської України: підручник. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 263 с.

Семінар № 13

Тема: Сумщина в роки Другої світової війни

План

- 6. Початок воєнних дій 1941 року.**
- 7. Бойові дії на території Сумщини.**

8. Окупаційний режим Сумщини.

9. Звільнення Сумщини від окупантів.

Література

1. В боях за Харьковщину: Воспоминания участников Великой Отечественной войны. - 4-е изд., испр. и дополн. - Х. : Прапор, 1978. - 517 с.
2. Гурченко Л. М. Мое взрослое детство /Л. М. Гурченко. - М., 1983. - 2-е изд. Дражевська Л. Харків у роки німецької окупації 1941-1943. Спогади / Л. Дражевська, О. Соловей. - Нью-Йорк, 1999.
3. Звірства і злочини німецько-фашистських загарбників на Харківщині : зб. документів. - К., Х. : Держвидав, 1944. - 55 с.
4. Історія міста Харкова ХХ століття / О. Н. Ярмиш, С. І. Посохов, А. І. Епштейн та ін. - Х. : Фоліо, 2004. - 686 с.
5. Любченко А. П. Щоденник / А. П. Любченко. - Львів, Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1999. - 383 с.
6. Ляховицкий Ю. М. Желтая книга, свидетельства, факты, документы / Ю. М. Ляховицкий. - Х. : Б-ка газеты «Бенсиах», 1994. - 124 с.
7. Милюха В. Т. Кроки в безсмертя / В. Т. Милюха, Я. П. Шаповал. - Х. : Прапор, 1968. - 131 с.
8. Мірошников Я. І. Нескорені харків'яни / Я. І. Мірошніков. - К. : Політвидав України, 1969. - 102 с.
9. Скажи, Дробицкий Яр: Воспоминания. Документы. Очерки. - Х. : Прапор, 1991. - 201 с.
- 10.Скоробогатов А. В. Західноукраїнські націоналісти у піднімецькому Харкові / А. В. Скоробогатов // Укр. іст. журн. - 1999. - № 6. - С. 81-89.
- 11.Скоробогатов А. В. Харківське міське самоврядування в 1941-1943 роках / А. В. Скоробогатов // Вісн. Харк. ун-ту. - 1997 - № 396. - Історія. - Вип. 29. - С. 167176.
- 12.Скоробогатов А. В. Населення Харківщини напередодні Другої світової війни / А.
- 13.Скоробогатов // Вісн. Харк. ун-ту. - 1999. - № 442. Історія України. - Вип. 3.

– С.158-164.

14. Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941 - 1943 гг.
Сб. док. и матер. - Х., 1965.

Семінар № 14

Тема: Сумщина в складі СРСР (1943–1991 рр.)

План

10. Повоєнна відбудова Сумщини

11. Суспільно-економічний розвиток Сумщини у 60-80-х роках ХХ ст.

12. Розвиток культури Сумщини.

13. Архітектура та містобудування.

Література

Основна

71. Бойко О.Д. Історія України: підручник. Київ: Академія, 2016. 717 с.
72. Вакулюк П. Історія українців. - Київ, 2001.
73. Дейнека А. И. Памятники архитектуры Сумщини. - Харьков, 1989
74. Історія міст і сіл Української РСР. Сумська область. – К., 1973.
75. Сумщина в історії України: Навчальний посібник. Суми, 2005.
76. Сумщина від давнини до сьогодення: Наук. довідник / Упорядн. Л. А. Покидченко; Редкол.: Л. П. Сапухіна (відп. ред.) та ін. Суми: Слобожанщина, 2000. 384 с.

Додаткова

77. Головінов В. П. Гомон П. Л. Духовні джерела Слобожанщини: Навчальний посібник. – Харків, 1998.
78. Довідник з історії України. - К.. 2001.
79. Інакодумство на Сумщині. Збірник документів та матеріалів (1955 – 1990 роки) / Упорядник В. Артюх, Г. Іванущенко, В. Садівничий. – Суми, 2012.
80. Калініченко В.В., Рибалка І.К. Історія України. Ч. 3. 1917–2003 рр.: підруч. для іст. ф-тів вищих навч. закл. Х., 2004. 626 с.

81. Нагаєвський І. Історія Української держави ХХст. - К.. 1994.
82. Ніколаєнко С. П. Розвиток архівної справи на Сумщині у 40-х – середині 50-х рр. ХХ ст. // Сумська старовина. – 2007. – № XXI-XXII. – С. 266-272.
83. Оліцький В. Становлення Української православної церкви Київського патріархату на Сумщині (перша половина 1990-х років). *Держава і Церква в новітній історії України: збірник наукових статей. Випуск 7.* Полтава: ПНУ імені В.Г. Короленка, 2019. С. 197–207
84. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Ключко. Х., 2016.
85. Скляр В. М. Етнічний склад населення Сумської області (за матеріалами переписів 1989 та 2001 рр.) // Сумська старовина. – 2007. – № XXIII. – С. 107-115.
86. Стрельченко Г.С. Роменщина. Час, події, люди. Суми, 2009.
87. Сумщина в іменах; Енциклопедичний довідник. Суми, 2003.
88. Чорний Д. М. Соціально-економічний розвиток міста Суми на початку ХХІ ст. // Сумська старовина. – 2005. – № XVI-XVII. – С. 119-125.
89. Чорний Д.М. Історія Слобідської України: підручник. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 263 с.

Семінар № 15

Тема: Сумщина в умовах української незалежності

План

- 14. Здобуття державної незалежності України**
- 15. Суспільно-політичні процеси у незалежній Україні**
- 16. Економіка Сумщини**
- 17. Розвиток науки і освіти, медицини, культури, спорту**
- 18. Видатні особистості Сумщини**

Література

1. Акт проголошення незалежності України // Голос України. – 1991. – 25 серпня.
2. Алексєєв Ю. М. Історія України : навч. посібник / Ю. М. Алексєєв, А. Г. Вертелер. – К. : Каравелла, 2004. – 256 с.
3. Білоцерківський В. Я. Історія України : навч. посібник / В. Я. Білоцерківський. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 535 с.
4. Бойко О. Д. Історія України / О. Д. Бойко. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 656 с.
5. Даниленко В.М. Культура // Державотворчий процес в Україні. 1991-2006. – К: «Наукова думка», 2007.
6. История Украины: научно-популярные очерки / Под редакцией В.А. Смолия. – М.: ОЛМА Медия Групп, 2008. – 1070 с. 640
7. Історія України та її державності: Навчальний посібник / Л.Є. Дещинський, І.О. Гаврилів, Р.Д. Зінкевич та ін. – Львів: Бескид-Біт, 2005. – 368с.
8. Історія України. Навчальний посібник для студентів неісторичних спеціальностей вищих закладів освіти / За заг. ред. докт. іст. наук, проф. Бушина М.І. та докт. іст. наук, проф. Гуржія О.І. – Черкаси: Черкаський ЦНТІ, 2007.
9. Історія України. Навчальний посібник для студентів неісторичних спеціальностей вищих закладів. освіти / за заг. ред. д.і.н., проф.Бушина М.І. та д.і.н., проф Гуржія О.І. Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2007. – 474 с.
10. Історія України: навч. посіб. / В.М. Литвин, В.М. Мордвінцев, А.Г. Слюсаренко. – К.: Знання, 2008.
11. Історія України: Навч.-метод. посіб. / В.М. Литвин, А.Г. Слюсаренко, В.Ф. Колесник, М.І. Гладких, В.І. Гусєв. – К.: Знання-Прес, 2006.
12. Історія України: Підруч. / В.М. Литвин. – К.: Наук. думка, 2006.
13. Історія України: підручник / В.М. Литвин. – 3-тє доопрац. та доповн. вид. – К.: Наук. думка, 2009.
14. Корж Г. Леонид Кучма. Настоящая биография второго президента Украины. – Х.: «Фоліо», 2005.

15. Литвин В.М. Історія України: Навчальний посібник / В.М. Литвин, В.М. Мордвінцев, А.Г. Слюсаренко. – К.: Знання, 2008. – 957с.
16. Михальчук П.А. Історія України: курс лекцій. Навчальний посібник / П.А. Михальчук. – Тернопіль: Астон, 2009. – 280 с.
17. Мицик Ю., Бажан О. Історія України. - К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ», 2015. – 677 с.
18. Храбан І.А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур: Монографія. – К.: Варта, 2005.

7. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота – це вид навчальної діяльності, в процесі якої студент самостійно опрацьовує теоретичне чи практичне питання, тему, вирішує задачу або виконує завдання на основі знань, отриманих з підручників, книг, на лекціях, практичних або лабораторних заняттях.

Самостійна робота студента є однією з основних форм навчального процесу у вищій школі. Лише самостійна робота в комплексі з іншими формами навчання забезпечує всебічне вивчення та глибоке засвоєння студентами навчального матеріалу, оволодіння методами наукового пізнання, опанування специфічною термінологією, виховання особистостей, які здатні мислити творчо, аналітично, яскраво і неординарно. Також вона має на меті сприяти підготовці студента до семінарських занять.

До форми самостійної роботи студентів відносяться: аналіз і конспектування документів та різних історичних джерел, самостійне вивчення монографій і наукових статей, навчальної та навчально-методичної літератури, написання тематичних повідомлень, доповідей, рефератів. Основне завдання студента під час самостійної роботи – уважно читати, думати, аналізувати і конспектувати матеріал.

Самостійна робота над історичними джерелами, навчальною та науковою літературою розпочинається з попереднього ознайомлення з ними. Необхідно прочитати зміст, вступ, позначити дати написання або прийняття того чи іншого документа. Слід уважно прочитати документ чи наукову роботу, роблячи попередні чорнові записи, і лише після цього доцільно розпочинати складання конспекту.

Загальних і єдиних для всіх правил ведення конспекту не існує. Ведення конспекту – справа творча і індивідуальна. Є лише деякі загальні рекомендації щодо ведення конспекту. Конспект – це стислий переказ своїми словами основних ідей, проблем та подій. Конспектувати слід лише головні ідеї джерела, основні події, явища і їх наслідки. Конспектуючи матеріал, студенти можуть цитувати

окремі положення документа, найбільш важливі ідеї авторів монографій і статей. Але обов'язково слід робити посилання на використані і процитовані матеріали із зазначенням номерів сторінок. Записи в конспекті треба вести чітко й розбірливо, вони повинні відповідати темі самостійної роботи. Під час ведення конспекту допускається скорочення слів, термінів, понять. Важливі дати, події, терміни доцільно виділяти кольором або підкреслювати відповідні місця. Конспект може бути написаний у вигляді тез, мати невеликий обсяг, але при цьому бути ґрунтовним за змістом та логічно завершеним. Головне це те, що конспект має допомогти студенту під час його відповіді на семінарі та сприяти глибокому засвоєнню навчального матеріалу.

8. ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва теми
1	Історико-краєзнавче дослідження Сумщини
2	Північно-Східна Україна в період стародавньої історії
3	Сумщина в часи раннього середньовіччя
4	Північно-Східна Україна в складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої
5	Сумщина в період національно-визвольної війни середини XVII ст.
6	Заселення і розвиток Слобідської України у другій половині XVII ст. Заснування міста Суми
7	Період Руїни. Конотопська битва.
8	Північно-Східна Україна в умовах ліквідації української державності (XVIII – XIX ст.)
9	Соціально-економічний розвиток Сумщини та Північно-Східної України у другій половині XVII – середині XIX ст.
10	Суспільно-політичний розвиток Сумщини в другій половині XIX – на початку XX ст.
11	Культурне життя Сумщини у другій половині XVII – XIX ст.
12	Північно-Східна Україна в міжвоєнний період
13	Сумщина в роки Другої світової війни
14	Сумщина в складі СРСР (1943–1991 рр.)
15	Сумщина в умовах української незалежності. Війна із російським агресором та захист територіальної цілісності України.

9. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Сумщина як об'єкт історико-краєзнавчого дослідження.
2. Витоки історичного дослідження Сумщини.
3. Інституалізація історико-краєзнавчих досліджень: хронологія процесу.
4. Слобідська Україна як історико-географічний регіон. Основні етапи розвитку.
5. Історіографія та джерела історії Сумщини.
6. Заселення території Слобідської України в давні часи.
7. Кримське ханство, Річ Посполита, Московське царство: боротьба за Дике поле.
8. Територія Сумщини у часи раннього середньовіччя. Давньоруські поселення.
9. «Слово о полку Ігоревім» і Сумщина.
10. Переселення українців на Слобожанщину та виникнення нових міст.
- 11.3. Заселення території нинішньої Сумщини.
12. Події Визвольної війни на Сумщині.
13. Переяславська угода, Березневі статті, їх значення в історії Сумщини.
14. Заселення Сумщини у період Визвольної війни.
15. Сумщина і Переяславська рада.
16. Конотопська битва: слава козацької звитяги.
17. Початок, етапи та особливості масового заселення Слобожанщини.
18. Адміністративно-територіальний устрій і військово-політичне значення Слобідської України.
19. Населені пункти нинішньої Сумщини, засновані у другій половині XVII ст..
20. Початок, етапи та особливості масового заселення Слобожанщини.
21. Адміністративно-територіальний устрій і військово-політичне значення Слобідської України.
22. Населені пункти нинішньої Сумщини, засновані у другій половині XVII ст..
23. Сумщина у другій половині XVII – середині XIX ст.
24. Соціальна структура населення Північно-Східної України у другій половині XVII – середині XIX ст.. Поняття займанщини.
25. Еволюція козацького і селянського господарства Північно-Східної України у другій половині XVII – середині XIX ст.

26. Промисли. Ремесла, торгівля і ярмарки Північно-Східної України у другій половині XVII – середині XIX ст..
27. Побут і звичаї українського та російського населення Північно-Східної України.
28. Розвиток освіти на Сумщині другій половині XVII – XIX ст.
29. Мистецтво на Сумщині у другій половині XVII – XIX ст.
30. Містобудування і архітектура Сумщини у другій половині XVII – XIX ст.
31. Видатні постаті культури і мистецтв Сумщини XVIII-XIX ст..
32. Події суспільно-політичного життя початку XX ст.. на Сумщині. Побут сумських міщан як відображення епохи (музейна експозиція).
33. Влада Центральної ради на Сумщині.
34. Гетьманат і Сумщина.
35. Директорія на Сумщині.
36. Радянська влада. Утворення Сумської області.
37. Масові репресії та Голодомор на Сумщині.
38. Початок воєнних дій 1941 року на Сумщині.
39. Бойові дії 1941-1945 рр. на території Сумщини.
40. Окупаційний режим на Сумщині у роки Другої світової війни.
41. Звільнення Сумщини від окупантів.
42. Повоєнна відбудова Сумщини
43. Суспільно-економічний розвиток Сумщини у 60-80-х роках XX ст.
44. Розвиток культури Сумщини 60-90 років.
45. Архітектура та містобудування Сумщини 60-90 років.
46. Суспільно-політичні зміни кінця 80-х – початку 90-х років XX ст..
47. Економіка Сумщини 90-х років XX ст..
48. Розвиток науки і освіти 90-х років XX ст..
49. Медицина, культура, спорт 90-х років XX ст..
50. Військова агресія Російської Федерації та бойові дії на території Сумщини. Участь Сумщини у захисті України.